
A gyermek „legfőbb érdekének” figyelembevétele a szülő bebörtönzése esetén

Juhász Zsuzsanna*

Az ENSZ gyermekjogi egyezménye¹ 3. cikkének 1. bekezdése alapján minden, a gyermeket érintő döntésben elsősorban a gyermek legfőbb, avagy mindenek felett álló érdekét kell figyelembe venni. A jelen tanulmány nemzetközi kitekintés keretében arra keresi a választ, hogy a gyermekek legfőbb érdekének figyelembe vétele megjelenik-e a szülő elítélésénél, illetve a szülő bebörtönzése esetén a végrehajtási intézetben a szülővel közösen elhelyezett gyermek vonatkozásában, valamint különválásuk esetén a kapcsolattartás során.

1. Bevezetés

Előjáróban leszögezhető, hogy a szabadságelvonó jogkövetkezmények hozzátartozókra, azon belül is a gyermekekre gyakorolt kihatásai, következményei egészen a XX. század legvégéig nagyon kevés figyelmet kaptak. Ebben egyebek mellett közrejátszott, hogy a társadalom nagy része szemében a fogvatartott szülők jogsértőkként jelentek meg, akikre nehéz volt gyermekükről gondoskodni szándékozó anyaként, illetve apaként tekinteni.² Az a kérdés tehát, hogy hogyan és milyen mértékben befolyásolja a szabadságelvonás a végrehajtási intézetek falain kívül maradó családtagok helyzetét, jogait, egyáltalán nem volt napirenden. A fogvatartott szülők gyermekei ebből adódóan tulajdonképpen 'láthatatlanok' voltak, mivel a kutatások a személyi szabadság elvonását leginkább magára a bűnelkövetőre vonatkoztatva vizsgálták, illetve a társadalomból való kirekesztés lehetséges preventív hatásait a társadalom egésze vonatkozásában taglalták.

Annak is 'köszönhetően' azonban, hogy a fogvatartotti népesség létszáma világszerte emelkedett, egyre inkább nőtt a szülők bebörtönzése miatt érintett gyermekek száma, ami a figyelmet fokozatosan rájuk és a velük kapcsolatos

* Habilitált egyetemi docens, Szegedi Tudományegyetem, Állam- és Jogtudományi Kar, Bűnügyi Tudományok Intézete.

¹ UN General Assembly, Convention on the Rights of the Child, 20 November 1989

² Ria Wolleswinkel: Children of imprisonment parents, in: *Developmental and Autonomy rights of children: empowering children, caregivers and communities* (Jan C. M. Willems ed.), Intersentia, Antwerp, Oxford, New York, 2002, 191. o.

problémákra terelte.³ A szakirodalomban ennek nyomán ettől kezdve olyan kifejezésekkel találkozhatunk, mint a 'bűncselekmények rejtett áldozatai,'⁴ a 'láthatatlan áldozatok,' 'a bűnözés elfelejtett áldozatai.'⁵ Számtalan publikáció látott napvilágot elsősorban Észak-Amerikában, Európában és Ausztráliában. A vizsgálódások jelentős része a kérdéskör pszichológia aspektusait tárta fel,⁶ újabban ugyanakkor egyre nagyobb hangsúlyt kap a gyermeki jogok oldaláról történő megközelítés.⁷ Utóbbi bonyolultságát jól szemlélteti a norvég kriminológus *Peter Scharff Smith*, aki gordiuszi csomóként jellemzi azt a helyzetet, amikor a hatóságoknak felelősségre kell vonniuk a súlyos bűncselekményt elkövető szülőket, mindezt azonban úgy, hogy közben figyelme vegyék és tiszteletben tartsák az érintettek gyermekeinek helyzetét, valamint jogait.⁸

A gyermeki jogok oldaláról való megközelítések egyik lehetséges kiindulópontját az ENSZ gyermekjogi egyezménye adja, amelynek bizonyos pontjai⁹ elviekben relevánsak lehetnek a fogvatartottak gyermekei vonatkozásában. Ahogy arra a bevezetőben már utaltunk, az egyezmény 3. cikkének 1. bekezdése alapján minden, a gyermeket érintő döntésben elsősorban a gyermek legfőbb érdekét kell figyelembe venni.¹⁰ E cikk gyakorlatba átültetését nagyban megnehezíti, hogy az egyezmény

³ Lásd például: Oliver Robertson: *Children imprisoned by circumstance*, Quaker United Nations Office, Geneva, 2008.; Oliver Robertson: *The impact of parental imprisonment on children*, Quaker United Nations Office, Geneva, 2007.; Joseph Murray – David P. Farrington: Parental imprisonment: effects on boys' antisocial behaviour and delinquency through the life-course, *Journal of child psychology and psychiatry*, 12 (2005); Joseph Murray: The effects of imprisonment on families and children of prisoners, in: *The effects of imprisonment* (Liebling & Maruna eds.), Willan Publishing, USA, 2005; Keva Miller: The impact of parental incarceration on children: an emerging need for effective interventions, *Child and Adolescent Social Work Journal* 23 (2006) 4.

⁴ Lásd: Rosemary Sheehan – Gregory Levine: *Parents as prisoners: maintaining the parent –child relationship*, Final report for the Criminology Research Council, Project Grant CRC 39/05-06. 9. o. https://www.researchgate.net/publication/265747829_Parents_as_prisoners_maintaining_the_parent-child_relationship

⁵ Lásd: Joseph Murray – David P. Farrington – Ivana Sekol – Rikke F. Olsen: *Effects of parental imprisonment on child antisocial behaviour and mental health: a systematic review*, Campbell Systematic Reviews 2009:4, 9. o. <https://www.ncjrs.gov/pdffiles1/nij/grants/229378.pdf>

⁶ Lásd például Elizabeth Davies et al.: *Understanding the experiences and needs of children of incarcerated parents. Views from mentors*, Research Report, Urban Institute, February 2008, 8. o.; Thomas E. Hanlon et al.: Vulnerability of children of incarcerated addict mothers: implications for preventive intervention, *Children and Youth Services Review*, 27 (2005) 1., 67-84. o.; Christopher Wildeman: Parental imprisonment, the prison boom, and the concentration of childhood disadvantage, *Demography*, 46 (2009) 2., 265-280. o.

⁷ Például: Stephanie Lagoutte: The Right to Respect for Family Life of Children of Imprisoned Parents, *International Journal of Children's Rights*, 24 (2016) 1., 204– 230. o.; Peter Scharff Smith: *When the Innocent are Punished: The Children of Imprisoned Parents*, New York, Palgrave Macmillan, 2014; Peter Scharff Smith: Prisoners' Families, Public Opinion, and the State. Punishment and Society from a Family and Human Rights Perspective, in: *Prisons, Punishment, and the Family. Towards a New Sociology of Punishment?* (Condry – Smith ed.), Oxford University Press, 2018, 121-135. o.

⁸ Peter Scharff Smith: Children of imprisoned parents in Scandinavia. Their problems, treatment and the role of Scandinavian Penal Culture, *Law in Context*, 32 (2015), 1. o.

⁹ A jelen tanulmány keretei között nem térünk ki az Egyezmény valamennyi releváns rendelkezésére, így egyebek mellett a 2. és 12. pontjára sem.

¹⁰ A gyermek mindenképp felett álló érdeke megjelenik az EU Alapjogi Chartájában is [24. cikk (2)-(3)], amely egyrészt a gyermek érdekét elsődleges szempontnak tekint, másfelől összhangban az ENSZ

nem ad pontos definíciót arra vonatkozóan, hogy mit is kell érteni a gyermek legfőbb érdeke alatt. *James* és *James* szerint¹¹ ráadásul a legfőbb érdek a gyermekek összességére vonatkozik, ami bonyolítja az alkalmazást az egyes gyermekekre vonatkoztatva. Nézetük szerint a gyermek legfőbb érdeke összességében arra vonatkozik, amit kulturálisan normális, sőt akár ideális gyermeknek gondolunk. Az arról való döntés tehát, hogy mi szolgálja a gyermek legfőbb érdekét, egyes kultúrákban vagy kontextusokban eltérő megközelítéseket eredményezhet. A Children of Prisoners Europe elnevezésű szervezet 2016-os konferenciájáról készült értékelő jelentése pedig azt nyomatékosítja, hogy a gyermek legfőbb érdekét nem lehet általánosítani, hanem az egyéni, így meghatározásának személyre szabottan, az egyes gyermekek sajátos, specifikus szükségleteihez kell igazodnia.¹²

A 3. cikk megfogalmazása emellett azt sugallja, hogy ezen legfőbb érdeknek a figyelembevétele elsődleges, de nem az egyetlen szempont a gyermeket érintő döntésekben. Utóbbi tehát azt jelenti, hogy a gyermeket érintő döntésekben más tényezők is szerepet játszhatnak, de a gyermek érdekeit ilyenkor is vizsgálni kell. Ezzel összefüggésben kérdésként fogalmazható meg, hogy a szülőt/szülőket elítélő bíróságoktól megkövetelhető-e a gyermek legfőbb érdekének mint elsődleges tényezőnek a figyelembevétele. Nem nehéz belátni, hogy igenlő válasz esetén mérlegre kell tenni a bűncselekményt elkövető szülő bebörtönzésének elmaradásával járó lehetséges kockázatokat és azokat az ártalmakat, amelyeket a gyermek szenvedhet el a szülő elítélése esetén.

A legfőbb érdek figyelembe vétele az egyezmény szövegében megjelenik a gyermeknek szüleitől, azok akarata ellenére történő elválasztásánál (9. cikk). Ennek megfelelően az egyezmény elfogadja a gyermek szüleitől való elválasztását, amennyiben ez a gyermek mindenképp felett álló érdekében szükséges. Ennek kapcsán kívánjuk a jelen tanulmány keretei között vizsgálni azt, hogy a gyermek szülőjével való együttes elhelyezése mikor szolgálja a gyermek legfőbb érdekét, avagy lehet-e a gyermek legfőbb érdeke a szülőjével való együttes elhelyezés a végrehajtási intézetben.

A fogvatartottak gyermekeivel kapcsolatban ugyancsak relevanciával bír a 9. cikk 3. pontja, amely kimondja, hogy a gyermeknek joga van a szülőjével való személyes és közvetlen kapcsolattartásra, amennyiben azoktól külön él, kivéve, ha ez a gyermek legfőbb érdekével ellentétes. A szülő bebörtönzése esetén tehát a személyes és közvetlen kapcsolattartás az egyezményből fakadó gyermeki jogosultság, amit csak a gyermek mindenképp felett álló érdeke írhat felül. Az ide kapcsolódó megválaszolendő kérdés, hogy milyen módon biztosítható legideálisabban e jogosultság érvényesítése.

gyermekjogi egyezményével a gyermek szülőjével való rendszeres, személyes és közvetlen kapcsolattartási jogát emeli ki. Az Európai Unió Alapjogi Chartája (2016/C 202/02).

¹¹ Allison James – Adrian L. James: *Constructing Childhood. Theory, policy and social practice*, Palgrave Macmillan, New York, 2004, 15. o.

¹² COPE: Children with a parent in conflict with the law: What are their best interests? How can they be met? Zagreb, 2016 Conference outcome report, 6. o.

2. A gyermek legfőbb érdekének figyelembevétele a szülő büntetőjogi felelősségre vonása során

Az elsőként feltett kérdés kapcsán 2011-ben az ENSZ Gyermekjogi Bizottsága mint a gyermekjogi egyezményt felügyelő szakértői testület fogalmazta meg ajánlásában, hogy a szülők mint elsődleges gondviselők vonatkozásában – amennyiben csak lehetséges – a személyi szabadságot elvonó szankciók, intézkedések helyett mind a bírósági tárgyalásnál, mind pedig a(z előzetes) letartóztatások elrendelésénél a szabadságelvonással nem járók kerüljenek alkalmazásra, figyelembe véve az egyes intézkedések meghozatalánál az abban érintett gyermekek legfőbb érdekeit.¹³ Hasonló ajánlást fogalmazott meg a testület 2016-ban az Egyesült Királyság vonatkozásában, amikor felhívta az ország figyelmét arra, hogy a gyermek legfőbb érdekét mint elsődleges tényezőt vegye figyelembe a szülők elítélésénél, lehetőség szerint elkerülve ezzel, hogy olyan ítélet szülessen, amely a gyermek szülőjétől való elválasztását eredményezi.¹⁴

Ugyancsak hivatkozhatunk az ENSZ női fogvatartottakkal való bánásmódra és a női elkövetők esetében alkalmazott, szabadságelvonással nem járó intézkedésekre vonatkozó szabályainak (az ún. Bangkoki Szabályok)¹⁵ 64. pontjára, amely kimondja, hogy terhes, illetve kisgyermekes nők vonatkozásában a szabadságelvonással nem járó jogkövetkezményeket kell preferálni, amikor ez megfelelő, illetve lehetséges. A szabadságelvonó szankció alkalmazását a súlyos és erőszakos bűncselekményekre kell szorítani, vagy amikor az elkövető veszélyt jelent a társadalomra, figyelembe véve a gyermek mindenek felett álló érdekét, ezzel biztosítva a megfelelő rendelkezés alkalmazását a gyermek védelme érdekében.

Európai viszonylatban az Európa Tanács Miniszteri Bizottságának a fogvatartottak gyermekeiről szóló CM/Rec (2018) 5 ajánlására¹⁶ utalnánk, amely az alapelvek között rögzíti, hogy szabadságelvonó ítélet meghozatala során valamennyi érintett gyermek jogát és legfőbb érdekét figyelembe kell venni és egyúttal meg kell fontolni az alternatív szankciók kiszabásának lehetőségét – ha ez lehetséges és megfelelő, – különösen azokban az esetekben, ha a szülő a gyermek elsődleges gondviselője.

A hivatkozott dokumentumok tehát egyértelművé teszik, hogy a gyermek legfőbb érdeke a szülő felelősségre vonásánál figyelembe veendő tényező, ami azonban nem szükségszerűen vonja maga után a szabadságelvonással nem járó szankciók alkalmazásának követelményét. Olyan ajánlásokról van azonban szó, amelyek az alternatív szankciókat preferálják minden olyan esetben, amikor a cselekmény tárgyi súlya, az elkövető társadalomra veszélyessége mellett a bebörtönzés elkerülhető és

¹³ Committee on the Rights of the Child 30 September 2011: report and recommendations of the Day of General Discussion on „children of incarcerated parents”, para 30.

¹⁴ Hivatkozta Rachel Brett: *Best interests of the child when sentencing a parent. Some reflections on international and regional standards and practice*, 6 May 2018, 2. o.
<https://www.familiesoutside.org.uk/content/uploads/2018/05/Best-Interests-of-the-Child-when-Sentencing-a-Parent-UPDATD.pdf>

¹⁵ United Nations Rules for the Treatment of Women Prisoners and Non-custodial Measures for Women Offenders (the Bangkok Rules)

¹⁶ Recommendation CM/Rec (2018) 5 of the Committee of Ministers to member states concerning children with imprisoned parents

ez szolgálja a gyermek érdekét is. E kérdéskörrel összefüggésben természetesen az a kérdés is feltehető, hogy mennyiben tekinthető igazságosnak az alternatív szankciók azon az alapon történő alkalmazása, hogy az elkövető gyermek eltartásáról köteles gondoskodni, olyan személyekkel szemben, akik nem bírnak szülői státusszal.

A gyakorlatban a fenti ajánlásokban megfogalmazott kívánalmakkal szemben a legtöbb országban az ítélet meghozatala során az anyaság/apaság ténye nem kerül értékelésre, így a gyermek érdekei is figyelmen kívül maradnak. A *Millar – Dandurand* szerzőpáros szerint ez a körülmény ismét felszínre hozza, hogy a gyermekek továbbra is a bűncselekmények 'rejtett', 'láthatatlan' vagy 'követett áldozatai'.¹⁷

Példaértékű ugyanakkor a Dél-Afrikai Alkotmánybíróság döntése,¹⁸ amely 2007-ben kimondta, hogy a bírának fel kell becsülniük az ítélet gyermekekre gyakorolt hatását azon esetekben, amikor a gyermek elsődleges gondviselőjét szabadságelvonásra ítélik.¹⁹ A döntés értelmében az ítélőbíróságnak kell megállapítania, kiderítenie, hogy a terhelt kiskorú gyermek közvetlen felügyeletéről gondoskodik-e. Amennyiben igen, akkor a bíróságnak meg kell győződnie arról, hogy a személyi szabadság elvonásával járó büntetés kiszabása milyen hatást gyakorolna a gyermekekre. Ha a bűncselekmény súlya miatt személyi szabadság elvonása megkerülhetetlen, akkor a bíróságnak a gyermek érdekeit szem előtt tartva kell megfontolnia az alkalmazandó jogkövetkezményt és egyúttal azt, hogy a gondviselő bebörtönzésének tartamára kell-e lépéseket tenni a gyermek megfelelő elhelyezése érdekében. Végül a döntés alapján a bíróságnak a gyermek elsőbbséget élvező érdekeit, akkor is szem előtt kell tartania, ha a gondviselőt nem szabadságelvonással járó büntetésre ítéli, vagy több alternatív szankció alkalmazása közül is választhat.²⁰

A döntés kapcsán még kiemelendő, hogy az nem korlátozódott a kisgyermekekre, mivel az ügyben érintett gyermekek 16, 12 és 8 évesek voltak. Másfelől pedig a határozat a gyermekek elsődleges gondviselőjéhez kapcsolta a gyermekek érdekének figyelembevételét, azaz azt ugyancsak nem szűkítette le az anyákra, vagy a szülőkre.²¹ Fontos utalni arra is, hogy a döntés nyomán az azóta eltelt időben számos Dél-Afrikai ítéletben, különösen a fellebbviteli szakban felhasználták az

¹⁷ Hayli Millar – Yvon Dandurand: *The Best Interests of the Child and the Sentencing of Offenders with Parental Responsibilities*, *Criminal Law Forum*, 29 (2018) 2., 233. o.

¹⁸ S. v. M. (CCT 53/06) 2007, <http://www.saflii.org/za/cases/ZACC/2007/18.html>

Az ügyben egy 35 éves, gyermekeit egyedül nevelő visszaeső anyát ítélte el a bíróság többrendbeli csalás és lopás miatt 4 év szabadságvesztésre. A bíróság számára az volt a fő alkotmányossági kérdés, hogy az ítélőbíróság kellő figyelmet szentelt-e azon alkotmányi rendelkezésnek, miszerint minden gyermeket érintő ügyben a gyermek érdeke elsőbbséget élvez.

¹⁹ Tania Loureiro: *Perspectives of children and young people with a parent in prison*, Scotland's Commissioner for Children and Young People and Families Outside, 2010, 9-10. o.

²⁰ Bővebben: Holly Mason-White – Helen F. Kearney: *Children of prisoners and (alleged) offenders: Draft framework for decision-making*, Quaker United Nations Office, 2012, 14. o.; Melanie Paurus: *International Report on the Conditions of Children of Incarcerated Parents*, Survey of Prison Nurseries, 38. o. <https://cicmn.org/wp-content/uploads/2017/03/Melanie-Report-Edited.pdf>

²¹ Brett: i.m. 6. o.

elveket, sőt a megfogalmazott elvek alkalmazását már az óvadéki eljárásokra is kiterjesztették.²²

Témánk szempontjából említést érdemel az az olaszországi megállapodás is, amely 2014-ben az Igazságügyi Minisztérium, a gyermekjogokkal foglalkozó ombudsman és egy nem kormányzati gyermekvédő szervezet között jött létre.²³ A megállapodás arra kéri az igazságügyi hatóságokat, hogy vegyék figyelembe a kiskorú gyermekek jogait és szükségleteit mindazon esetekben, amikor a szülői felügyeletet ellátó személy letartóztatásáról vagy elítéléséről döntenek, adjanak prioritást a szabadságelvonással nem járó alternatíváknak és a döntéshozatalnál legyenek figyelemmel a gyermek legfőbb érdekére.

Ahogy arra utalás történt, a gyermek legfőbb érdekének figyelembevétele mellett az ENSZ Gyermekjogi Bizottságának ajánlása, a Bangkoki Szabályok és az Európa Tanács Miniszteri Bizottságának hivatkozott dokumentuma is szorgalmazza a szabadságelvonással nem járó alternatív szankciók alkalmazását. Nevezett dokumentumok mellett európai viszonylatban kiemelendő még az Európai Parlament jelentése „A börtönben lévő nők különleges helyzetéről és a szülők bebörtönzésének a társadalmi és a családi életre gyakorolt hatásáról,”²⁴ amely hangsúlyozza, hogy az igazságszolgáltatási szerveknek tájékozódniuk kell a gyermekek kilétéről, úgy a(z előzetes) letartóztatás elrendelésénél, mint az ítélethozatalnál, és meg kell bizonyosodniuk arról, hogy gondoskodtak jogaik teljes körű érvényesítéséről. A dokumentum egyúttal szintén szorgalmazza és támogatja a közösségi alapú alternatív szankciók gyakoribb és szélesebb körű alkalmazását.

Az Európa Tanács Parlamenti Közgyűlésének 1469 (2000). számú ajánlása a börtönben lévő anyákról és csecsemőkről²⁵, illetve a Közgyűlés 2009. évi 1663. számú határozata a fogvatartott nőkről²⁶ ugyancsak leszögezi, hogy a kisgyermekes anyák esetében kerülni kell a szabadságelvonással járó jogkövetkezmények alkalmazását. Helyettük közösségi alapú büntetéseket (pl. próbára bocsátást, közérdekű munkát, mediációt, felfüggesztett szabadságvesztést stb.) kellene alkalmazni. A terhes, illetve kisgyermekes anyák bebörtönzésére ilyenformán csak a legvégső esetben szabadna sort keríteni.

A szabadságelvonással nem járó alternatív szankciók gyakorlatba történő átültetésére jó példaként hozhatók a skandináv országok, amelyek előszeretettel alkalmaznak olyan közösségi szankciókat mint az elektronikus felügyelet, a közérdekű munka vagy a próbára bocsátás. A svéd szabályozás emellett a terhes, illetve szoptató anyák számára megengedi a végrehajtás 'indokolt időre' történő elhalasztását. A svéd példához hasonlóan számos ország, így többek között Algéria, Kína, Olaszország, Norvégia, Oroszország, Ukrajna jogszabályai teszik lehetővé az

²² Ann Skelton – Lynne Mansfield-Barry: Developments in South African Law Regarding the Sentencing of Primary Caregivers, *European Journal of Parental Imprisonment (Child Impact Assessments and Sentencing)*, Winter 2015, 14–15. o.

²³ Hivatkozta: Brett: i.m. 6. o.

²⁴ Resolution on the particular situation of women in prison and the impact of the imprisonment of parents on social and family life, EP Res 2007/2116(INI)

²⁵ Council of Europe, Parliamentary Assembly: Recommendation 1469 (2000) Mothers and babies in prison.

²⁶ Council of Europe, Parliamentary Assembly: Resolution 1663 (2009) Women in prison.

ítélőbíróságok számára a szabadságelvonó szankció végrehajtásának felfüggesztését, vagy elhalasztását terhes nők és/vagy szülői felügyeletet gyakorló személyek vonatkozásában.²⁷

Olaszországban a terhes, illetve 10 éves vagy annál fiatalabb gyermeket nevelő nők, valamint bizonyos esetekben a szülői felügyeletet ellátó apák büntetésükből 4 évet házi őrizetben tölthetnek, amennyiben ítéletük egyharmadát már kitöltötték és nem áll fenn annak a veszélye, hogy újabb bűncselekményt követnek el. Egyiptomban a bírónak arra van lehetősége, hogy mindkét szülő bebörtönzése esetén – amennyiben a gyermek 15 év alatti – az egyik szülő szabadságvesztésének végrehajtását elhalassza a másik fél szabadulásáig. Az alkalmazás feltétele ugyanakkor, hogy mindkét szülő első büntényes bűnelkövető legyen és egyiküket sem ítélték 1 évnél hosszabb tartamú szabadságvesztésre. Szlovéniában ugyancsak mindkét szülő bebörtönzése esetén érvényesül speciális rendelkezés. Ennek lényege, hogy a szülők felváltva tölthetik büntetésüket, annak érdekében, hogy gyermekükről folyamatosan tudjanak gondoskodni.²⁸

Angliában és Walesben az ítélethozatalt megelőzően a bíró mérlegelési jogkörében jelentést kérhet arra vonatkozóan, hogy az anyával szemben alkalmazott jogkövetkezmény milyen kihatással lesz a gyermekre nézve.²⁹ A szigetországban a tartásra szoruló gyermekről való gondoskodás enyhítő körülmény a büntetés kiszabásánál, különösen azokban az esetekben, amikor az érintett a gyermek egyedüli vagy elsődleges nevelője, ugyanakkor az elvet a gyakorlatban nem alkalmazzák következetesen. A *Millar – Dandurand* szerzőpáros emellett Anglia és Wales vonatkozásában kiemeli, hogy 2000 óta a fellebbviteli bíróságok a szülők büntetőjogi felelősségre vonása során elismerik a gyermekek Emberi Jogok Európai Egyezményének 8. cikkében lefektetett családi élethez való jogát. A 8. cikk döntéshozatalnál való figyelembevétel többek között fontos tényező lehet a szülő-gyermek szeparáció kapcsán, különösen az egyre növekvő számú külföldi elkövetőre tekintettel. A szerzők *Minson, Nadin* és *Earle* azon munkájára³⁰ hivatkoznak, amely a bíróságok esetjogát alapul véve irányelvként fogalmazza meg, hogy a bűncselekmény elkövetésével vádolt szülő elítélése érinti a családi élethez való jogot mind a szülő, mind pedig gyermeke vonatkozásában. Az esetjog alapján az is körvonalazódni látszik, hogy a gyermek eltartásáról gondoskodni köteles nők esetében szabadságelvonó szankció kiszabása akkor célszerű, ha súlyos vagy erőszakos bűncselekményről van szó, illetve az elkövető állandó veszélyt jelent. Az irányelv szerint még ebben az esetben is a gyermek legfőbb érdekének figyelembe vételét követően kellene a megfelelő szabadságelvonó szankciót alkalmazni.³¹

²⁷ Millar – Dandurand: i.m. 268-269. o.

²⁸ Paurus: i.m. 38. o.

²⁹ Fiona Donson – Aisling Parkes: Changing mindsets, changing lives: Increasing the visibility of children's rights in cases involving parental incarceration, *International Family Law* 4 (2012) 6., 408–413. o.

³⁰ Shona Minson – Rebecca Nadin – Jenny Earle: *Sentencing of Mothers: Improving the sentencing process and outcomes for women with dependent children: A Discussion Paper*, London, Prison Reform Trust, 2015. 10. o.

³¹ A szerzők az *R. v Rosie Lee Petherick* [(2012) EWCA Crim 2214] ügyre hivatkoznak, amelyben a halált okozó ittas járművezetés elkövetőjét a bíróság 4 év és 9 hónap szabadságvesztésre ítélte. A

Amennyiben a szülő szabadságelvonása elkerülhetetlen, akkor a gyermek legfőbb érdekének figyelembevétele egyrészt a szülőjével a végrehajtási intézetben való együttes elhelyezés kérdéskörére irányulhat, másrészt pedig arra, hogy az együttes elhelyezés kizártsága esetén hogyan biztosított a szülővel való kapcsolattartása. Az ENSZ Gyermekjogi Bizottsága szerint egyértelmű irányelvekre van szükség mind az együttes elhelyezés, mind pedig a szülővel való kapcsolattartás kérdésében. A testület fontosnak tartja többek között a gyermek életkorának, a végrehajtási intézetben való tartózkodási idejének leszabályozását, éppúgy, mint a külvilággal és az egymással való kapcsolattartás kérdéseinek, módozatainak tisztázását.³²

3. Együttes elhelyezés börtönkörnyezetben

Az együttes elhelyezés kérdésében a már hivatkozott Bangkoki Szabályok (49.) egyebek mellett kimondja, hogy a gyermek akkor maradhat anyjával a végrehajtási intézetben, ha ez szolgálja a legfőbb érdekét. A szabálygyűjtemény azt is hangsúlyozza, hogy a gyermek semmilyen körülmények között nem kezelhető fogvatartottként és a számára biztosított környezetnek a lehető leginkább közelítenie kell a szabad élethez (51.2.).

Az Európa Tanács Miniszteri Bizottságának Rec (2006) 2. ajánlása az Európai Börtönszabályokról³³ ugyancsak egyértelműen úgy foglal állást, hogy a kisgyermekek szüleikkel csak akkor maradhatnak végrehajtási intézetben, ha a gyermek legfőbb érdekének leginkább ez felel meg. Az ajánlás emellett szintén nyomatékosítja, hogy a gyermekek fogvatartottként nem kezelhetők. Mindazon jogokat biztosítani kell tehát számukra, amelyek a szabad társadalomban is irányadóak. Az ajánlás alapján speciális rendelkezéseket kell foganatosítani, így például szakképzett személyek bevonása szükséges arra az időszakra, amíg a szülő olyan tevékenységet végez, amelynél a gyermek nem lehet jelen, illetve biztosítani kell a gyermek számára a fejlődési szükségleteinek megfelelő életkörülményeket.

Az ajánlás értelmében tehát a gyermek legfőbb érdeke alapján kerülhet sor az együttes elhelyezésre, és e legfőbb érdek figyelembevétele mellett ugyancsak alapkövetelmény a gyermek jólétének védelme és biztosítása. Fontos utalni arra is, hogy a dokumentum csak a minimumkövetelményeket rögzíti, így nem alkalmaz például életkori megkötést sem a tekintetben, hogy a közös elhelyezést mikor kell megszüntetni. Ennek megfelelően a belső jog feladata az erre vonatkozó szabályanyag kidolgozása mindazon esetekben, amikor a jog elvi lehetőséget biztosít a gyermek végrehajtási intézetben történő elhelyezésére.

bűncselekmény elkövetésekor 22. életévét betöltő vádlott arra tekintettel kérte büntetésének enyhítését, hogy 16 hónapos fiának egyedüli gondviselője.

³² Herczog Mária (szerk.): *Kézikönyv a gyermekjogi egyezmény alkalmazásához*, UNICEF – Család, Gyermek, Ifjúság Egyesület, 2009. 141. o.

³³ Recommendation Rec(2006) 2 of the Committee of Ministers to member states on the European Prison Rules, rule 36.

A fogvatartottak gyermekeiről szóló CM/Rec (2018) 5 Európa Tanácsi ajánlás azon a nézeten van, hogy csak a kisgyermekek maradjanak szüleikkel börtönkörnyezetben, és ők is csak akkor, ha ez felel meg legfőbb érdeküknek, amelyet minden esetben egyedi mérlegelést követően kell megállapítani. Az ajánlás alapján e legfőbb érdek a gyermek biztonsága mellett elsődleges fontosságú kell, hogy legyen.

Európai viszonylatban az államok – Norvégiát leszámítva – biztosítják a fogvatartott nők számára a szabadságvesztés előtt és/vagy alatt született gyermekkel való együttes elhelyezést, ha ez a gyermek legfőbb érdeke. Emellett néhány ország azt is lehetővé teszi, hogy a gyermek az édesapjával éljen együtt a börtönkörnyezetben. Így például a dán szabályozás nem korlátozza le a gyermekkel való együttes elhelyezés lehetőségét a női fogvatartottakra, azaz a férfiaknak is joguk van arra, hogy gyermekük (általában 3 éves koráig) velük legyen a végrehajtási intézetben, amennyiben képesek a gyermekről való gondoskodásra, és egyúttal ez a gyermek legfőbb érdeke. Dániában az együttes elhelyezésről nem a végrehajtási intézet dönt, hanem amennyiben a helyi szociális hatóságok úgy ítélik meg, hogy a szülő alkalmas a gyermek nevelésére, akkor a szülő dönthet e kérdésben.³⁴ Finnországban ugyancsak a nemsemleges megközelítést érvényesítik, így a korábbi anya-gyermek részlegeket elnevezésükben is az úgynevezett családi részlegek vették át, ahová a gyermek a gyermekvédelmi hatóság döntése alapján helyezhető el.³⁵ Hasonló a helyzet Svédországban, ahol 2011-óta érvényesül az erre vonatkozó szabályozás és ugyancsak követelmény, hogy az együttélés a gyermek legfőbb érdekének megfeleljen.³⁶

A legfőbb érdek megítélése ugyanakkor távolról sem egyszerű feladat, hiszen a szülőktől való elválasztás opciója mellett a másik alternatíva a végrehajtási közegben való elhelyezés, amely még a legideálisabb körülmények közepette sem tudja 'levetkőzni' végrehajtási jellegét. A gyakorlati tapasztalatok azt mutatják, hogy bizonyos esetekben mégis ez utóbbi megoldás szolgálja inkább a gyermek érdekét, különösen akkor, ha még nem ért el egy bizonyos fejlettségi szintet, vagy meghatározott életkort, azaz indokolt, hogy anyjával/apjával maradjon. A kutatások szerint azonban önmagában az életkor, a gyermek fejlettsége sem lehet kizárólagos szempont, azaz egyöntetű válasz nem adható arra a kérdésre, hogy lehet-e a gyermek legfőbb érdeke a börtönkörnyezetben való elhelyezés. A döntés meghozatala során ilyenkor is mélyrehatóan kell tehát vizsgálni, hogy az adott gyermek számára melyik megoldás az optimálisabb.³⁷

A kérdés eldöntését nagyban befolyásolhatja maga a végrehajtási környezet és az a tényező is, hogy a gyermek meddig maradhat együtt a szülővel. Utóbbi kapcsán elmondható, hogy valamennyi európai ország alkalmaz életkori megkötést, illetve

³⁴ Kate Philbrick – Liz Ayre – Hannah Lynn: Women prisoners and children living with imprisoned mothers, in: *Children of imprisoned parents: European perspectives on good practice*, Children of Prisoners Europe, Paris, 2014. 120.; 125. o.

³⁵ Rosi Enross: From invisibility to protection – children in prison with their in parent in Finland, *Children & Society*, 29 (2015) 5., 9. o.

³⁶ Laws on Children Residing with Parents in Prison, <https://www.loc.gov/law/help/children-residing-with-parents-in-prison/foreign.php>

³⁷ Philbrick – Ayre – Lynn: i. m. 119. o.

vannak államok, amelyek a gyermek legfőbb érdekének figyelembevételével rugalmas gyakorlatot követnek. Így például Franciaországban a fogvatartott anya gyermekéről annak 18 hónapos koráig gondoskodhat, ami a nő kérésére és a börtönigazgató támogató döntése alapján maximálisan 24 hónapig meghosszabbítható. Írországban pedig általában a gyermek 9 hónapos kora irányadó, ami azonban orvosi javaslatra a gyermek 12 hónapos koráig kitolható.³⁸

Az életkori maximumot tekintve a volt szovjet blokk országai azonos nézetet képviselnek, míg a nyugat-európai országokban a végrehajtási feltételek, illetve kultúra függvényében eltérő szemléletekkel találkozhatunk. Néhány országpéldát említve: Észtország és Lettország egyaránt a gyermek 4 éves koráig látja indokoltnak a közös elhelyezést. Németországban hasonlóan nagy jelentőséget tulajdonítanak az anya személyes gondoskodásának gyermeke felett, ezért a gyermek 3, 4, vagy esetenként a nyitott végrehajtási intézetekben akár 6 éves koráig is a börtönkörnyezetben maradhat édesanyjával. Ezzel szemben a szigorúbb börtönpolitikát képviselő Angliában, ahol ráadásul a gyermekek bölcsődében való elhelyezésének nagy hagyományai vannak, már ennél rövidebb tartamot is károsnak ítélnék meg, így a közös elhelyezés felső határa nyitott végrehajtási intézetben maximálisan a gyermek 21 hónapos kora, míg a zártakban 9. Svédországban a börtönhatóságok törekvése úgyszintén arra irányul, hogy a gyermek csak olyan rövid ideig maradjon az intézményben, amíg az feltétlenül szükséges: a korábbi rendelkezések értelmében ez maximum a gyermek 12 hónapos kora lehetett,³⁹ jelenleg ez kitolódhat a gyermek első néhány életévére akkor, ha az egyedülálló szülő rövid tartamú szabadságvesztés-büntetés tölti.⁴⁰ Finnországban egészen 2010-ig nem volt életkori megkötés,⁴¹ a változást a gyermekjóléti törvény módosítása hozta el, amelynek értelmében a gyermekek 3 éves korukig lehetnek bebörtönzött szüleikkel a közös elhelyezést biztosító családi részlegekben, ezt követően 4 éves korukig akkor, ha teljes egészében ez felel meg legfőbb érdeküknek.⁴² A másik skandináv országban, Dániában a gyermek 3 éves kora a tipikus, míg a Horserød-i nyitott végrehajtási intézetben a felső határ 7 év. Ez az életkor egyébként a legmagasabb Európában, míg a másik végletet Hollandia szabályozása jelenti. Itt az együttes elhelyezés csak a gyermek 6 hónapos koráig engedélyezett, e tartam ugyanakkor – indokolt esetben – a gyermek 9 hónapos koráig meghosszabbítható.

Ami a gyermekek elhelyezését és életkörülményeit illeti, azok országonként, illetve esetenként országon belül is ugyancsak eltérnek egymástól. Általános követelmény azonban, hogy a gyermek soha nem kezelhető fogvatartottként és az elhelyezés körülményeinek, a környezetnek, – amennyire csak lehetséges –

³⁸ Uo. 123. o.

³⁹ NDPHS Expert Group on Prison Health: *Women's Health in Prison in the Northern Dimension Area*, Thematic Report, NDPHS Series No. 3/2008. 44. o.

⁴⁰ Laws on Children Residing with Parents in Prison, <https://www.loc.gov/law/help/children-residing-with-parents-in-prison/foreign.php>

⁴¹ A szülő helyzetéhez igazodva rugalmasan kezelték a gyermek életkorát: a nyitott börtönökben még a 3. életévüket betöltő gyermekek is anyjukkal maradhattak, egészen addig, amíg az nem szabadult. Tarja Pösö – Rosi Enross – Tarja Vierula: Children residing in prison with their parents: an example of institutional invisibility, *The Prison Journal*, 90 (2010) 4., 524. o.

⁴² Enross (2015): i.m. 9. o.

hasonlítani kell a börtön falain kívülihez. A norvégok úgy vélik, hogy ez a közeg nem gyermeknek való, nem szolgálhatja a legfőbb érdekét, így egyáltalán nem engedik a börtönön belüli együttes elhelyezést, hanem az anyát és gyermekét a végrehajtási intézeten kívüli anyaházakban (mødrehjem) helyezik el mindaddig, amíg a gyermek elég idős nem lesz az elválasztásra (általában 9 hónapos koráig).⁴³ Dániában a Büntetés-végrehajtási törvény kifejezett rendelkezése folytán pedig a gyermek csak akkor helyezhető el szüleivel a végrehajtási intézetben, ha annak körülményei alkalmasak a számára.⁴⁴ Finnországban az együttes elhelyezés kérdésében a gyermekvédelmi hatóság dönt, amelynek szociális munkásai egyúttal kötelesek a gyermek helyzetét a börtönkörnyezetben is nyomon követni és közbeavatkozni, ha úgy ítélik meg, hogy az már nem szolgálja a gyermek legfőbb érdekét.⁴⁵

Az eltérő megoldások ellenére számos európai országra jellemző a gyermekbarát elhelyezés, a színesre festett falak, a nyitott ajtók, rács nélküli ablakok, a kényelmes bútorok, játékok, sőt esetenként az anyák számára az is engedélyezhető, hogy saját ruhájukat viseljék. A gyermekek elhelyezése gyakorta a börtön többi részétől leválasztva különálló épületben, vagy elkülönült szárnyban történik. Németországban a Preungesheim-i végrehajtási intézetben például egy zárt anya-gyermek ház működik, ami a börtön elkülönült részlegében található. A fogvatartott nő és gyermeke itt egy apartman-típusú környezetben élhet, távol a többi fogvatartott-tól. A nők egy része dolgozik, amíg a gyermekkel a részleg napközijében foglalkoznak, míg mások a teljes idejüket a gyermeknevelésnek szentelik. Lengyelországban a Grudziadz-i női börtön anya-gyermek részlege ugyancsak egyfajta apartmanházként írható le, ahol a helyiségeken anyának és gyermekének maximum másik két családdal kell osztoznia. A személyi állomány tagjai nem viselnek egyenruhát és az anyák jóváhagyása esetén a gyermekeket a börtön falain kívülre viszik például vásárolni, játszani.⁴⁶ Finnországban a Vanaja-i nyitott börtön családi részlege biztosítja a gyermekek szüleikkel történő együttes elhelyezését az erre a célra kialakított apartmanokban. A részlegre vonatkozó irányelvek szerint a cél a gyermekek számára egy fizikailag és érzelmileg is biztonságos környezet megteremtése, amelyben a szülők elsődleges kötelezettsége gyermekük jólétének biztosítása.⁴⁷ Az Egyesült Királyságban az együttes elhelyezés anya-gyermek részlegekben történik, amelyek kisebb körletként jellemezhetők. A gyermekekre összpontosítva valamennyi gyermek vonatkozásában gyermekgondozási tervet készítenek, emellett külön szabályok vonatkoznak élelmezésükre is. Jelenleg 6 börtön rendelkezik ilyen részleggel, mindegyik bölcsődei, illetve óvodai ellátást biztosít szakképzett gyermekgondozókkal.⁴⁸

⁴³ Laws on Children Residing with Parents in Prison, <https://www.loc.gov/law/help/children-residing-with-parents-in-prison/foreign.php>

⁴⁴ Scharff Smith (2015): i. m. 12. o.

⁴⁵ Rosi Enroos: Changing policies and practices for children living with a parent in Finland's prisons, *European Journal of Parental Imprisonment*, Bonding across barriers: Support for the infant-parent relationship within a carceral context, 7 (2018), 17. o.

⁴⁶ Paurus: i. m. 38. o.

⁴⁷ Enroos (2018): i. m. 18. o.

⁴⁸ <https://www.gov.uk/life-in-prison/pregnancy-and-childcare-in-prison>

A közös elhelyezés sajátos megoldása a dániai Engelborg Családi Ház, ahol 2005 óta a fogvatartottak együtt élhetnek családtagjaikkal és a gyermekek életkorában sincs megkötés. Ez egy ún. félutas ház, amely egyrészt azokat az egyedülálló szülőket fogadja, akik három hónapos büntetésüket töltik, másrészt azon hosszabb ítéleti idővel rendelkezőket, akik büntetésük utolsó fázisában lakhatnak ebben az intézményben.⁴⁹

A fenti elkülönült részlegekkel szemben Svédországban például csak nagyobb lakóhelyiségekben történik az elhelyezés, mivel éves szinten kevés gyermek marad a börtönkörnyezetben édesanyjával, hasonlóképpen Luxemburgban, ahol speciális zárkát biztosítanak az anyának és gyermekének a női részlegen belül.⁵⁰

4. A bebörtönzött szülővel való kapcsolattartás kérdései

Előjáróban leszögezhető, hogy a családtagok számára a bebörtönzés egyik legfájdalmasabb aspektusa a családi kötelék felbomlása, lazulása. Alapvető jelentőséggel bír, hogy a hozzátartozók a bebörtönzés ténye ellenére képesek-e, illetve kívánják-e ápolni a fogvatartottal a kapcsolatot. A fogvatartott szülők számára különösen a gyermekek hiányának megélése, feldolgozása jelent/jelenthet problémát. Ténykérdés, hogy azon fogvatartottak számára, akik tartják gyermekeikkel a kapcsolatot, a megváltozott környezet könnyebben elfogadhatóbbá válik és a gyakori kapcsolattartás kedvezően befolyásolja a gyermekek helyzetét is, mivel a szülőtől való elválást jobban, könnyebben képesek feldolgozni.⁵¹ A felek kapcsolattartásának fontos hozadéka, hogy elősegítheti a fogvatartottak visszaesési rátájának csökkenését is, azaz megfelelően ápoltság esetén kisebb a visszaesés kockázata, ami természetesen pozitívan befolyásolhatja a gyermek jövőjét, növelve életében a stabilitást. Az Európa Tanács Parlamenti Közgyűlése ugyanezen megfontolásból szorgalmazta a fogvatartottak családjainak támogatását a fogvatartás családokra és társadalomra gyakorolt hatásairól szóló 1997. évi 1340. számú ajánlásában.⁵²

A számításba jöhető kapcsolattartási módok „népszerűségét” több tényező befolyásolhatja. Azokban az országokban például, ahol a telefonálás széles körben elterjedt és nincs jelentős költségvonzata, a felek a telefonálásokat preferálják a levelezéssel szemben. Másfelől sok gyerek kellemetlen kommunikációs formaként tekint a levelezésre, mivel abban házimunkát lát vagy házifeladatként gondol rá.⁵³ A telefonhívások azonban jellemzően jelentős költséggel járnak, ráadásul sok

⁴⁹ Peter Scharff Smith Peter – Janna Jakobsen: The Danish case study, in: *Children of imprisoned parents* (Scharff-Smith – Campell ed.), The Danish Institute for Human Rights, European Network for Children of Imprisoned Parents, University of Ulster and Bambinisenzasbarre, 2011. 120. o.

⁵⁰ The Quaker Council for European Affairs: Women in prison. A review of the conditions in Member States of the Council Europe, February 2007. 51-52. o.

⁵¹ Murray: i. m. 454. o.

⁵² Council of Europe, Parliamentary Assembly Recommendation 1340 (1997) on the social and family effects of detention

⁵³ Carl Mazza: And Then the World Fell Apart. The Children of Incarcerated Fathers, *Families in Society: The Journal of Contemporary Social Services*, 83 (2000) 5., 524. o.

országban a családtagok nem hívhatják fel a fogvatartottat, azaz neki kell úgy időzítenie a hívást, hogy az a gyermek időbeosztásának megfelelően. Fontos tényező továbbá, hogy a hívások hossza, illetve gyakorisága korlátozások alá eshetnek. Pozitív példaként említhető Svédország, ahol a fogvatartottak gyermekeiként hetente plusz 5 perc telefonálási lehetőséget kapnak.⁵⁴

A kapcsolattartási formák alkalmazását befolyásolhatja a gyerekek életkora is. Így az írni-olvasni nem tudó gyermekek számára a telefonálások, újabban a skype alkalmazása, illetve a látogatások kínálják a szülővel való érintkezés lehetőségét.

A személyes látogatásokat tekintve a gyermek legfőbb érdekének figyelembevétele különösen hangsúlyos lehet, tekintve hogy a látogatások egyértelmű pozitív hatása mellett a gyermekekben felkavaró élményt is kiválthat a szülő viszontlátása. Ilyenkor ugyanis gyakorta újraélik annak elvesztését, ami megnövekedett agressziót vagy aggodalmat válthat ki náluk. Ugyancsak fontos visszautalni, hogy a legfőbb érdek egyéenként vizsgálendő, azaz még adott családon belül is eltérő lehet. A gyermek döntését pedig minden esetben tiszteletben kell tartani, ami természetesen a szülővel való kapcsolattartás megszakadását eredményezheti. *Peter Scharff Smith* és *Janne Jakobsen* tanulmányukban ezzel összefüggésben egy olyan jogesetre utaltak, amelyben a dán bíróság úgy ítélte meg, hogy a gyermek legfőbb érdekét figyelembe véve lelkiállapotát komoly veszélynek tennék ki azzal, ha apját fogvatartási helyén meg kellene látogatnia. A döntés nyomán így az apa látogatási jogát a gyermek vonatkozásában felfüggesztették.⁵⁵

Ebben a sajátos helyzetben, – ha sor kerülhet rá – alapvető jelentősége van tehát a felek közötti első találkozásnak. Gondot jelenthet ugyanakkor, hogy maga a börtönkörnyezet már önmagában is visszatartó tényező lehet, illetve a börtönök látogatófogadási politikája, az őrszemélyzet viselkedése is negatívan befolyásolhatja ezt a kapcsolattartási formát. Számolni kell például azzal, hogy miként éli meg a gyermek az átvizsgálást, a fémdetektorok, kábítószerkereső kutyák alkalmazását, a testi kontaktusok hiányát a látogatások alatt. *Marie Hutton* szemléletesen „jogilag jóváhagyott stigmaként” jellemzi a bánásmódot, amelyet a látogatások alatt esetenként a családtagok megtapasztalhatnak.⁵⁶ Ezekben a situációkban a negatív élmények, tapasztalások háttérbe-, illetve visszaszorítása érdekében ezért sok múlik többek között a börtönköznyezeten és a személyi állomány hozzáállásán, felkészültségén. Ugyanakkor, ahogy a *Philbrick – Ayre – Lynn* szerzőpáros megfogalmazta,⁵⁷ a biztonsági előírások és a gyermekbarát politika egyensúlyban tartása nem minden esetben könnyű feladat. Erre is figyelemmel, vannak országok (például Skócia, Svédország), ahol a személyi állomány speciálisan kiképzett tagjai látják el a látogatások lebonyolításával kapcsolatos feladatokat. Skóciában pedig egyebek mellett a pedagógusoknak szerveznek tréningeket, amelyek keretében

⁵⁴ Kate Philbrick – Liz Ayre – Hannah Lynn: Children visiting prison, and other forms of contact, in: *Children of imprisoned parents: European perspectives on good practice*, Children of Prisoners Europe, Paris, 2014. 107. o.

⁵⁵ Scharff Smith – Jakobsen: i. m. 94. o.

⁵⁶ Marie Hutton: The Legally Sanctioned Stigma of Prisoners' Families, in: *Prisons, Punishment, and the Family. Towards a New Sociology of Punishment?* (Condry – Smith ed.), Oxford University Press, 2018. 236. o.

⁵⁷ Philbrick – Ayre – Lynn: i. m. 94. o.

egyrésről meglátogathatják a börtönöket, másrésről személyesen is megtapasztalhatják, hogy a gyermekek min mennek keresztül a látogatások során. Ezeket a tapasztalatokat aztán felhasználhatják az osztályterekben olyan gyerekek támogatásánál, akiknek szüleit bebörtönözték.⁵⁸

Ide kapcsolódóan hivatkoznánk az Európai Börtön szabályokra, amely leszögezi, hogy a látogatási módozatoknak lehetővé kell tenniük, hogy a családi kapcsolatok fenntartása és fejlesztése a lehető legtermészetesebb módon történjen. Az Európa Tanács Parlamenti Közgyűlésének 1997. évi 1340. számú ajánlása pedig kiemeli a családi látogatások feltételeinek javítását, és olyan környezet kialakítását ajánlja a tagállamok figyelmébe, ahol a fogvatartott egyedül töltheti el családjával a látogatásokat. Az Európai Parlament „A börtönben lévő nők különleges helyzetéről és a szülők bebörtönzésének a társadalmi és a családi életre gyakorolt hatásáról,” címet viselő, már korábban hivatkozott jelentése ugyancsak azt ajánlja a tagállamoknak, hogy a látogatások módjai, gyakorisága, tartama és időbeosztása terén ösztönözzék a büntetés-végrehajtási intézeteket rugalmas szabályok elfogadására, illetve alkalmazására.

Ezen ajánlások, dokumentumok szellemében már sok országban találkozhatunk gyermekbarát környezettel, amely gyermekbútorokat, játszóterület kialakítását, családi szobákat takar. Ebben a családi környezetben a gyermekek számára könyveket, kifestőket, rajzeszközöket, játékokat biztosítanak. Ez a játszóterület különösen kisgyermekes esetén szükséges, hiszen ők gyakorta nem képesek a látogatási időt csak beszélgetéssel eltölteni, másfelől a szülők a gyermekekkel történő játék során stimulálhatják szülői szerepüket.⁵⁹ Emellett a szakirodalomból arra vonatkozóan is találunk utalást, hogy összefüggés van a játszóterület használata és a gyermeki sírás látogatásvégi csökkenő gyakorisága között.⁶⁰

A családi kötelékek erősítése érdekében emellett egyfajta megoldás lehet a látogatások tartamának, illetve gyakoriságának bővítése. Így például a londoni székhelyű Holloway büntetés-végrehajtási intézetben már 20 éve alkalmazzák a gyermekek vonatkozásában az egész napos látogatásokat. Franciaország 17 büntetés-végrehajtási intézetében a hosszú tartamú szabadságvesztést töltő elítéltek és családtagjaik számára 2-3 szobás kis apartmanokat biztosítanak. A látogatások időtartama negyedévente 6-72 óra, illetve évente négy alkalom. A személyi állomány időként ellenőrzi a feleket, de mindez telefonon keresztül történik. Több országban ugyancsak bevett gyakorlat családi napok szervezése speciális programokkal. Utóbbiak a normál látogatásokhoz képest sokkal nyugodtabb és kevesebb korlátozással járó kapcsolattartást biztosítanak a felek számára. Hollandiában egy hivatalos kormányzati döntés nyomán valamennyi büntetés-végrehajtási intézetnek biztosítani kell évente legalább négy speciális látogatást,

⁵⁸ Amanda V. McCormick, – Hayli A. Millar – Glen B. Paddock: *In the Best Interests of the Child: Strategies for Recognizing and Supporting Canada's At-Risk Population of Children with Incarcerated Parents*, University of the Fraser Valley, 2014, 33. o.

⁵⁹ Maya van der Meij: *Children of Prisoners and Human Rights: The Forgotten Victims*, LL.M. in International and European Public Law, International Law and Human Rights, Tyilburg University, 2013. 33. o.

⁶⁰ Philbrick – Ayre – Lynn: i. m. 101. o.

amelynek során a bebörtönzött szülők fizikai kontaktust létesíthetnek gyermekeikkel, azaz megölelhetik, átkarolhatják egymást.⁶¹

A hagyományos családi lét tetten érhető azokban a kezdeményezésekben is, amelyek a közösen végezhető tevékenységekben jelennek meg. Így például Anglia egyes börtöneiben lehetőség van arra, hogy a gyermekek mindennapi életmenetéhez igazodó családi látogatásokra kerülhessen sor, ennek keretében pedig közös étkezésre, a szülővel tanulásra nyílik mód.⁶² Ugyancsak az angolok leleményességét és hozzáállását tükrözi az a jégkrém (Popsicle) névre elkeresztelt pingvin rajzfigura is, aki egyfajta barátságos idegenvezetőként mutatja be a gyerekeknek a látogatási eljárást. A kezdeményezés célja a gyermekbarát megközelítés, azaz annak megkönnyítése, hogy a látogatás kevésbé nyomasztó emléket hagyjon a kicsikben, átsegítse őket a biztonsági ellenőrzésen. A mesefiguráról készült kabalafigurát és posztereket a vizsgálóhelyiségekben helyezik el, az állat úszóhártyás lábnyomai pedig jelzik a gyerekek számára az utat a látogatóhelyiséghez.⁶³

A jó gyakorlatok köréből említést érdemel többek között azon francia nem kormányzati szerv tevékenysége is, amely 'kísérő szolgálatot' hozott létre olyan gyermekek számára, akik kísérő hiányában, illetve annak akadályoztatása esetén nem tudják fogvatartott szüleiket felkeresni.⁶⁴ A szolgálat önkéntesekből áll, akik nem pusztán a sofőr szerepét töltik be, mivel a gyermeket a látogatás alatt sem hagyják magára. Emellett ügyelnek arra, hogy a gyermek kísérője alkalmanként ugyanaz a személy legyen, ezzel is elősegítve a bizalmi kapcsolat kialakulását és a nyugodt légkör fenntartását.⁶⁵

Talán a legpozitívabb példaként mégis az a néhány németországi börtönben alkalmazott gyakorlat említhető, amelynek lényege, hogy azon anyák, akiknek iskoláskorú gyermekük van, a nap egy részét otthonukban tölthetik, hogy így gondoskodjanak a családjukról és a háztartásról. Berlinben ez a lehetőség a nyitott végrehajtási intézetekben elhelyezett nők számára biztosított, akik minden nap hazatérhetnek otthonukba és választásuk szerint vagy nappal vannak együtt a gyermekekkel (ébresztik, iskolába viszik őket, ebédet készítenek számukra) vagy az éjszakát töltik velük.⁶⁶

5. Zárszó helyett

Az elmúlt egy-két évtized szakirodalmi termése azt mutatja, hogy igen bőséges és hasznos ismeretanyag gyűlt össze a bebörtönzött szülőkkel, valamint gyermekeikkel kapcsolatban. A tárgykörben született tanulmányok, monográfiák rávilágítottak arra, hogy a szülők bebörtönzésének következményei gazdasági, emocionális, szociális

⁶¹ Uo. 103. o.

⁶² Deirdre King: *Parents, children and prison: effects of parental imprisonment on children*, Centre for Social and Educational Research Reports, Dublin Institute of Technology, Ireland, 2002. 13. o.

⁶³ <http://www.partnersofprisoners.co.uk/support-for-children/>

⁶⁴ Robertson (2007): i. m. 26. o.

⁶⁵ van der Meij: i. m. 37. o.

⁶⁶ Philbrick – Ayre – Lynn: i. m. 102. o.

téren is kihatnak a gyermekekre, változás következik be életkörülményeikben, a szülővel való kapcsolatukban és a társadalom oldaláról is szembesülhetnek stigmákkal, kiközösítéssel. A szülőtől való elválásztás, a szülő iránti aggódás pedig gyakorta közvetlen okai lesznek pszichoszociális problémáiknak.

Az új irányvonalat azok a kutatások képviselik, amelyek a gyermeki jogok irányából vizsgálódva helyezik a hangsúlyt a gyermekek sajátos helyzetére, szükségleteikre, jogaikra. A már többször hivatkozott *Peter Scharff Smith* szerint a modern digitális információs és kommunikációs technológiák végrehajtási környezetben történő alkalmazhatóságának kérdései mellett a jövő másik nagy börtönügyi kihívását éppen a gyermeki jogok figyelembevétele jelenti.⁶⁷ Általánosan megfogalmazva azt a kérdéskört kell ugyanis körbejárni, hogy az állam a büntetés célját és a gyermeki jogokat is szem előtt tartva miként tud minél kevesebb szenvedést okozni a bebörtönzött személy családtagjainak, gyermekeinek.

A gyermeki jogok államok által elismerése ténykérdés, miként az is, hogy fontos lépést tett az ENSZ Gyermekjogi Bizottsága azzal, hogy 2011-es ajánlásában arra szólította fel az államokat, biztosítsák, hogy az igazságszolgáltatás folyamatában érintett hatóságok figyelembe veszik a gyermekeket megillető jogokat, jogosultságokat a szülők őrizetbe vételétől kezdve az elítélésükön át egészen a büntetésük végrehajtásáig. Az Európa Tanács Miniszteri Bizottságának ugyancsak hivatkozott 2018-as ajánlása azon túlmenően, hogy meggyőződését fejezte ki a gyermeki jogok tiszteletben tartásának a fogvatartás rendjével, biztonságával való összeegyeztethetősége kapcsán, szintén elvi értelemben fogalmazta meg, hogy a gyermekek védelmét biztosító intézkedéseknek magukban kell foglalniuk a gyermekek legfőbb érdekének védelmét is. Ezen börtönügyet érintő ajánlások jó kiindulópontként szolgálnak egy gyermekközpontú szemléletmód kialakításához és érvényesítéséhez. Itt tennénk említést a norvég Büntetés-végrehajtási törvényről is, amely immár elismeri gyermeki jogként a bebörtönzött szülővel való kapcsolattartást és egyúttal kifejezetten megköveteli, hogy a fogvatartottak gyermekei kapjanak kiemelt figyelmet a szabadságvesztés végrehajtása alatt.

Annak érdekében azonban, hogy a fogvatartottak gyermekeit megillető gyermeki jogok ne pusztán absztrakt elvekként létezzenek, megítélésünk szerint, még hosszú utat kell megtenni. Néhány országban a gyakorlati megvalósítást tekintve ugyanakkor már bizonyos előremutató, biztató jelek elkönnyelhetők. Itt többek között visszautalnánk a tanulmányban hivatkozott gyermekbarát látogatási eljárásokra, látogatóközpontokra, a gyermeki igényekre figyelemmel kialakított együttes elhelyezést biztosító végrehajtási intézetekre, a felek kapcsolattartását segítő intézkedésekre, az alternatív szankciók alkalmazására. Utalhatunk továbbá a skandináv országok körében humanitárius és rehabilitációs megfontolásból viszonylag széles körben alkalmazott hazautazási szabadság intézményére, amely például Dánia egyes végrehajtási intézeteiben a gyermekek születésnapjára, vagy akár az első tanítási nappal összefüggésben is engedélyezhető.⁶⁸

⁶⁷ Peter Scharff Smith: Prisons and human rights – past, present and future challenges, in: *International Handbook of Criminology and Human Rights* (Weber – Fishwick – Marmo eds.), Routledge, 2016. 525-535. o.

⁶⁸ Scharff Smith (2015): i. m. 12. o.

A gyermeki jogok gyakorlatba történő átültetésének ugyancsak kitűnő példája a Svédországban bevezetett, majd azt követően Dániában és Norvégiában is alkalmazott gyermektisztviselő (children's officer) intézménye. A személyi állomány köréből kiválogatott és erre a feladatra kiképzett tisztviselőkről van szó, akik végrehajtási intézetükben a gyermeki jogok érvényesüléséért felelősek. A gyakorlatban a feladatuk a fogvatartott szülő és gyermeke közötti kapcsolattartás javítását célozza, így tevékenységük kiterjed például a látogatási feltételek javítására, gyermekközpontú családi események megszervezésére.⁶⁹

Végül ugyancsak nem hagyható figyelmen kívül, hogy az Emberi Jogok Európai Bírósága – amely hosszú ideig tartózkodott a fogvatartottak családtagjait érintő ügyekben a gyermeki jogok elismerésétől – a Horych v. Poland ügyben⁷⁰ a tagállamok számára új irányt mutatott. A veszélyes fogvatartottnak minősített Horych azért fordult a strasbourgi bírósághoz, mert állítása szerint fogvatartási helyén a látogatási feltételek nem voltak kielégítőek a kiskorú személyek számára, ami gyermekei részéről a látogatások megszűnését eredményezte. A bíróság döntésében egyfelől egyensúlyba kívánta hozni a veszélyes fogvatartottakra vonatkozó végrehajtási szabályokat a kérelmezőt megillető családi élethez való joggal, másfelől érvelésében a testület a fogvatartott jogi helyzetétől elrugaszkodva kifejezetten utalt a gyermekeket a látogatás során ért megpróbáltatásokra. Az ítélet szerint az államok pozitív kötelezettsége a megfelelő és – amennyire csak lehetséges – stresszmentes látogatási feltételek biztosítása a bebörtönzött szülőt meglátogató gyermekek vonatkozásában. A döntés tehát nem pusztán csak a fogvatartott szülő oldaláról igazolta az állam jogsértését, hanem annak immár részese volt kiskorú gyermeke is.

Ennél is tovább ment a bíróság a Hadzhieva v. Bulgaria elleni ügyben,⁷¹ amelyben a szülei őrizetbe vételénél jelenlévő kiskorú gyermek vonatkozásában állapította meg a családi élethez való jog megsértését, arra tekintettel, hogy az eljáró rendőrök nem tették lehetővé a szülők számára, hogy intézkedjenek gyermekükkel kapcsolatban, illetve a megfelelő hatóságokat sem értesítették az egyedül maradó gyermekkel kapcsolatban. A szülői felügyelet nélkül maradó kiskorú vonatkozásában ezért a bíróság szerint a hatóságok nem tettek eleget a családi élet tiszteletben tartásához való jogból rájuk háruló kötelezettségüknek.

Ezek a döntések, noha nem jelentenek garanciát arra, hogy az érintett országok a jövőben eltekintenek majd a hasonló jogsértésektől, de elindíthatják azt a folyamatot, amelyben az igazságszolgáltatási hatóságok már nemcsak elismerik a gyermeki jogokat, hanem e jogok tiszteletben tartására és érvényesítésére épülő gyakorlatot alakítanak ki és követnek.

⁶⁹ Uo. 22-23. o.

⁷⁰ Application no. 13621/08, judgment of 17 July 2012

⁷¹ Application no. 45285/12, judgment of 1 February 2018